

Citation:

Ніколаєнко, Л. (2024). Репрезентація злорадства та емпатичної радості в польській і українській мовах. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 59, Article 3060. <https://doi.org/10.11649/sfps.3060>

Nikolaienko, L. (2024). Reprezentatsiia zloradstva ta empatychnoi radosti v pol'skii i ukrains'kii movakh. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 59, Article 3060. <https://doi.org/10.11649/sfps.3060>

Лариса Ніколаєнко
(Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні
Національної академії наук України, Київ)

Репрезентація злорадства та емпатичної радості в польській і українській мовах

Вступ

У польському та українському мовознавстві є чимало досліджень, присвячених вербалізації емоції радості в різних аспектах (див., зокрема: Краснобаєва-Чорна, 2019; Ольхович-Новосадюк, 2022; Шамаєва, 2004; Butler, 1977; Mikołajczuk, 2009). Однак науковці у своїх працях зовсім не торкаються питань мовної репрезентації злобною та емпатичною радості. Ці емоційні переживання можна назвати протилежними різновидами прояву радості стосовно інших людей. Саме про ці типи радості писав французький філософ XVII ст. Р. Декарт:

Якщо ми вважаємо людей гідними блага чи зла, то це викликає в нас тільки радість [...]. Відмінності в цьому випадку полягають у тому, що радість, викликана благом інших, є серйозною, тоді як радість, викликана злом інших, супроводжується сміхом чи насмішкою (Декарт, 1950, с. 627).

Інакше кажучи, згідно з теорією філософа, якщо ми вважаємо інших людей гідними добра, це викликає в нас емпатичну радість, а якщо гідними зла – злорадство.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2024.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk]

Якщо брати до уваги гедоністичну оцінку почуттів, то і злорадство, і емпатична радість є для експерієнцера приємними емоційними переживаннями. З тією лише різницею, що під час переживання емпатичної радості експерієнцер відчуває задоволення з приводу **радості** інших людей, а під час переживання злорадства він радіє з приводу **горя** інших. Однак із погляду моралі емпатична радість оцінюється позитивно, тоді як злорадство засуджується у суспільстві. Згідно із *Сучасним словником з етики*, злорадство є негативною моральною якістю людини, що виявляється в одержанні своєрідного задоволення (злого задоволення) від чийось невдачі, чийогось горя. Воно подібне до почуття заздрості, проте заздрісники заздять успіхам людей, а злорадні одержують задоволення від горя інших людей (Тофтул, 2014, с. 192). Емпатичну радість відносять до вищих моральних почуттів, вона разом зі співчуттям свідчить про уміння людини «проникати» у чуттєвий світ інших людей (Павелків, 2009, с. 487).

Наша стаття присвячена порівняльному аналізу способів репрезентації злорадства й емпатичної радості в польській та українській мовах. Фактичний матеріал для дослідження було залучено з текстів, що входять до національних лінгвістичних корпусів (*Український національний лінгвістичний корпус*, б.р.; Ваńко та ін., б.р.).

Вербалізація злорадства

У польській мові відсутні однослівні найменування злобної радості. Для позначення цієї емоції використовують лексичні словосполучення *złośliwa (zła) radość*, *złośliwa (jadowita) satysfakcja*, *złośliwe zadowolenie*, *złośliwa przyjemność*, серед яких найчастіше вживаними є *złośliwa radość* та *złośliwa satysfakcja*, напр.:

To poczucie napelniło krawca swoistą złośliwą radością. Omal nawet nie zaśmiał się z makabrycznego zadowolenia (M. Choromański. *Zazdrość i medycyna*); Gdy powiedziałem coś o tym, że jesteśmy czystej krwi Rosjanami, roześmiała się na całe gardło i nie bez złośliwej satysfakcji poinformowała mnie, że jesteśmy Żydami, tylko ochrzczonymi (J. Kumaniecka. *Saga rodu Słonimskich*); Za co szczypią, ugniatają, nie dają żyć, co noc jakiś sapie, za co? Może w tobie jest zło, a nie w tych ludziach? Może oni bardziej cierpią niż ty? I odpowiadam sobie, że tak! Właśnie tak jest. Oni bardziej cierpią i nie wiedząc, jak to wyrazić – znajdują złą radość

w poniżaniu innych (M. Komar. *O obrotach losów i ciał*); Natychmiast zajęchało ciężarowe auto i niewinni zostali deportowani do więzienia. Ze złośliwym zadowoleniem patrzył na to żebrak zwany Łagodnym, strosząc ciężkie, rude brwi (K. I. Gałczyński, *Porfirion Osiełek czyli Klub Świętokradców*); – Bo ja wiem... Widać mu się nie spodobałaś... Mówi to żartobliwie, ale czuje jakąś złośliwą przyjemność (Z. Chądzyńska. *Przez ciebie, Drabie!*); W zakładzie Kryspina przyjęła mnie młodziutka fryzjerka [...]. Szef jest zajęty, a pani się nie umówiła! – Rzuciła mi z jadowitą satysfakcją (B. Kosmowska. *Prowincja*).

У польських друкованих ЗМІ досить часто функціонує німецька назва *schadenfreude*, поряд з якою майже завжди виступають тлумачення польською мовою, зокрема такі, як *'radość z cudzego nieszczęścia'*, *'zła radość'*, *'utajona radość'*, *'mało szlachetna radość z niedoskonałości bliźnich'*, *'przyjemność czerpana z czyjegoś niepowodzenia'*, *'uczucie radości z cudzego niepowodzenia'*, *'cicha satysfakcja z kłopotów starszego brata'*, напр.:

Niestety, zarówno w ciągu 50 godzin trwania dramatu, jak i po jego dojmująco tragicznym finale, nie mogłem pozbyć się wrażenia, że oto kolegami dziennikarzami zawładnęło niczym nieusprawiedliwione i całkowicie nieuzasadnione *schadenfreude* (radość z cudzego nieszczęścia) (Są tematy. «Gazeta Wroclawska». 2002.10.31); Amerykanów często irytuje europejskie *schadenfreude* – cicha satysfakcja z kłopotów starszego brata (Kasyno Wall Street. «Polityka». 2002.09.21); Pewien udział w niej ma też niewątpliwie *Schadenfreude* – mało szlachetna radość z niedoskonałości bliźnich, zwłaszcza jeśli są sławni, wpływowi i okadzani przez otoczenie – ale idzie i o rzeczy ważniejsze (Samozwańczy rząd dusz. «Tygodnik Powszechny». 1994, nr 43).

Як засвідчують дані аналізу матеріалу, досить поширеним способом репрезентації злобної радості в польській мові є синтаксичні конструкції¹ типу *radość z* + каузатор, у яких завжди об'єктивуються негативні причини емоції (*radość z cudzego nieszczęścia*, *radość z powodu ciężkiej choroby szefa rządu*, *radość z wyrzucenia pani dyrektor ze stanowiska*, *radość z pogńębienia i znacznego osłabienia nieprzyjaciela*), напр.:

Wsadzali nas do karet. Karetki wiozą zawsze kogoś innego. A każdy z nas jest zawsze widzem. Z wcale przyjemnym uczuciem, że wiozą kogoś innego. Tym razem jednak ja byłem tym innym, który tych wszystkich innych zaopatrywał obficie w radość z cudzego nieszczęścia (J. Rudnicki. *Chodźcie, idziemy*); Pod-

¹ Услід за А. Загнітком, під синтаксичною конструкцією ми розуміємо лексично наповнену структурну схему у її предикативному мінімумі (Загнітко, 2011, с. 638).

czas gdy na placu Rabina w Tel Awiwie zebrała się spora grupa Izraelczyków, aby modlić się o zdrowie dla Szarona, w Hebronie na Zachodnim Brzegu około dwudziestu ekstremistów izraelskich manifestowało na jednym z placów radość z powodu ciężkiej choroby szefa rządu (Premier walczy o życie. «Dziennik Polski». 2006.01.06); Obawiam się również, że radość z wyrzucenia pani dyrektor ze stanowiska nie będzie trwać zbyt długo (Prezydent i dyrektor podejmą decyzję we wtorek. «Głos Wielkopolski». 2005.06.15); Konrad otrzymał wtedy udzielne księstwo ze stolicą w Głogowie, a wśród poddanych Henryka zapanowała zrozumiała radość z pogńębienia i znacznego osłabienia nieprzyjaciela [...] (W. Jabłoński. *Uczeń czarnoksiężnika*).

Переживання злобної радості в польській мові об'єктивує синтаксична конструкція *cieszyć się z cudzego nieszczęścia*, яка фактично відповідає українському дієслову *злорадствувати*, напр.:

– A ludzie jak ludzie – dodał zegarmistrz [...]. Są i tacy, co cieszą się z cudzego nieszczęścia, jednak mniej ich jest, niż się sądzi (A. Minkowski. *Szaleństwo Majki Skowron*); Byliśmy pewni, że Petr Divis będzie mógł wejść przynajmniej na parę piłek, ale stało się inaczej. To nie jest dla nas powód do radości, bo nie cieszymy się z cudzego nieszczęścia (Podcięte skrzydła. «Dziennik Zachodni». 2003.02.03); – Tacy sąsiedzi to kara za popełnione i niepopołnione grzechy całego życia – wyjaśniła. – Niehumanitarnie jest cieszyć się z cudzego nieszczęścia, więc się nie cieszę, jednak współczuć nie potrafię (I. Matuszkiewicz. *Nie zabijać pajaków*).

У текстах, представлених у Національному корпусі польської мови, на позначення переживання злобної радості вдалося також виявити поодинокі приклади використання фразеологізованої конструкції *szczerzyć zęby z cudzego nieszczęścia* та конструкції *radować się czyjąś klęską*:

– Cichota, pyskacze, ale! Na zabawę się zebrały i zęby będą szczerzyć z cudzego nieszczęścia! – krzyknął rozgniewany sołtys. – Do domu, baby! Czego tu stoita? Jużęsta dosyć namełły ozorami – i rzucił się, by rozganiać (W. Reymont. *Chłopi*); Żal mi się zrobiło nieszczęsnego Kuryłły i zamiast radować się jego klęską, zacząłem go pocieszać (Z. Nienacki. *Księga strachów*).

В українській мові, на відміну від польської, існують однослівні найменування злобної радості – *злорадство*, *злорадість* «почуття злого задоволення від чиеїсь невдачі, чийогось нещастя» (Білодід, 1972, с. 603.), *зловтіха* «почуття задоволення, злобна радість, викликані чиеюсь невдачею, чийось нещастям» (Білодід, 1972, с. 599), напр.:

Придиратися до кожного слова, сказаного в його присутності, вирросло в потворну звичку. Він моментально кидався з гострим гачком і давав волю

своєму злорадству, хоч, з рівним правом, можна було присікуватися і до кожного його слова (В. Барка. *Рай*); Його очі потемніли від гніву, праве – дужче, ліве – менше, і Вадим відмітив цю різницю, яка завжди усіх бентежила й чимось приваблювала зі злорадістю (Ю. Мушкетик. *Біла тінь*); Назар фіксує на пероні самотинну братову постать, блідий такий, у якійсь шикарній куртці. Напевне, придбав за стипендію, ловиться неольвів'янин на спонтанному приступі зловтіхи до неокияннина (С. Процюк. *Інфекція*).

Подібно до польської в українській мові на позначення злорадства також функціонують словосполучення *зла* (*злобна, злісна*) *радість, зла* (*злісна*) *втіха*, напр.:

Злодії йшли у тому міжрядді, на них плювали й обкидали їх найобразливішими лайками. Дивне почуття пережив я, дивлячись на цих довгочасних моїх мучителів. Ні, не відчував я злої радості, але так само не відчував і озлоби (В. Шевчук. *Три листки за вікном*); Люди стояли понуро, схиливши голови. Мовчали. Але в кожного тіпалося серце. Не від страху, ні, від буйної радості. Від злобної радості та й від гордості за того «диявола», за того сміливця. Вони знали, як і де він стрибнув. Далеко звідси. Викинувся вночі зі скаженого поїзда (І. Багрянний. *Тигролови*); Тому Хуррем не лякалася наближення пологів і в ніч, коли все почалося і довкола неї заквотали темні постаті баб-повитух, була спокійною і радісною, дикі спазми болю, які ніби переривали її тіло, приносили злу втіху (П. Загребельний. *Роксолана*); Він намагався уявити собі до деталей атмосферу осиротілого після піаніно дому, малював собі розпуку й горе допіру покинутих міщан – і це давало йому якусь злісну втіху. Він пригадував ті знайомі родини, де ще не знати як уціліли піаніно та роялі, й розпланував дальніші ревізії (Б. Антоненко-Давидович. *Смерть*).

Переживання злобної радості в українській мові зазвичай вербалізують дієслова *зловтішатися* та *злорадіти*, напр.:

Я йшов до нього додому і вимагав видати мені мою посилку негайно, оскільки ще не пізно і об одинадцятій вечора цілком можна піти на пошту і віддати мені мою посилку. Листоноша зловтішався в душі, але зовні тримався ввічливо і спокійно, говорив, що пошта працює до шостої, а об одинадцятій він туди нізащо не піде, хай його хоч розстріляють (С. Жадан. *Капітал*); Марина злораділа від того, що така міщанка, ніби-то власниця будинку, а, напевно, не знає, що стовбури салату можна квасити, як молоденькі огірки (І. Вільде. *Сестри Річинські*).

Дескрипція емоційного процесу може також відбуватися за допомогою синтаксичних конструкцій із дієсловами *тішитися* і *радіти* та обов'язковою об'єктивацією негативної причини емоції, напр.:

тішитися, що + каузатор – Ліля, що випередила свою найкращу подругу і швидше за неї вместила поруч з іностраним фотографом, тепер напружено думала, як би почати його зваблювання. Марлена нічого не думала, зате потихеньку тішилася, що в її подруги ні фіга з цим зваблюванням не виходить (Ю. Андрухович. *Дванадцять обручів*);

радіти, що + каузатор – А я вже на юрфаці вчився, закінчував. Заочно... Капітана одержав. Тільки-тільки наладилося життя... Тяжко було, знаєте... Завжди тяжко, коли тобі не довіряють. Радіють за твоєю спиною, що ти спіткнувся, бо на твоє місце вже черга намилилась (О. Забужко. *Музей покинутих секретів*).

Схематично результати порівняльного дослідження репрезентації злорадства в польській та українській мовах представлено нижче в таблиці 1. Можна констатувати, що в українській мові є однослівні іменникові та дієслівні вербалізатори емоції злорадства. У польській мові вживається лише німецький іменник *schadenfreude*. Лексичні словосполучення, що називають цю емоцію, властиві як для польської, так і для української мов. Вони фактично ідентичні в обох мовах за структурою та семантикою. Також у польській мові на позначення злорадства досить поширеними є синтаксичні конструкції типу *radość z* + каузатор. Переживання цієї емоції в обох мовах об'єктивують синтаксичні конструкції, до яких входять дієслова п. *cieszyć się*, укр. *радіти, тішитися* та опис негативної причини емоції. Однак такі конструкції в кожній із мов мають свої структурні особливості (див. Таблиця 1).

Таблиця 1. Способи об'єктивації злорадства в польській та українській мовах

	Польська мова	Українська мова
Однослівні вербалізатори	<i>schadenfreude</i>	<i>злорадство, злорадість, зловтіха</i>
		<i>зловтішатися, злорадіти</i>
Лексичні словосполучення	<i>złośliwa (zła) radość, złośliwa (jadowita) satysfakcja, złośliwe zadowolenie, złośliwa przyjemność</i>	<i>зла (злобна, злісна) радість, зла (злісна) втіха</i>
Типи синтаксичних конструкцій	<i>radość z</i> + каузатор	
	<i>cieszyć się z</i> + каузатор	<i>радіти, що</i> + каузатор, <i>тішитися, що</i> + каузатор

Вербалізація емпатичної радості

У сучасних словниках польської мови відсутні однослівні найменування емпатичної радості, однак 8-томний *Варшавський словник*, який було видано на початку минулого століття, подає такі лексеми: *współczeszenie się* «czynność cz. współcieszyć się», *współcieszyć się* «cieszyć się wspólnie z kim innym, podzielać czyją radość» (Karłowicz та ін., 1919, с. 749); *współradość* «radość wspólna», *współradowanie się* «czynność cz. współradować się», *współradować się* «radować się wspólnie z innymi» (Karłowicz та ін., 1919, с. 751). У Національному корпусі польської мови вдалося виявити кілька прикладів з уживанням дієслів *współradować się*, *współcieszyć się*, *współweseleć się* та іменника *współradość*. Однак тексти, з яких було взято ці приклади, мають або релігійний, або морально-етичний характер, напр.:

Так więc, gdy cierpi jeden członek, współcierpią wszystkie inne członki; podobnie gdy jednemu członkowi okazywane jest poszanowanie, współweseleją się wszystkie członki (1 Kor 12,26); Chcą być razem, bo z poczucia wspólnoty, z prawdziwych, głębokich relacji z innymi [...] czerpią siłę, nadzieję i radość [...] i razem współweseleją (Amazonki na sportowo. «Nakielski Czas». 2007.05.30); Aby być miłosiernym, trzeba najpierw zrozumieć człowieka. [...] Wczuć się w to, co przeżywa. [...] w jego radość i satysfakcję, [...] współcieszyć się, współradować [...] (Błogosławieni miłosierni. «Dziennik Polski». 2003.11.21); Osoba doskonale empatyczna potrafiłaby więc nie tylko współczuć innym ludziom w ich nieszczęściu, ale i współradować się ich szczęściem [...] (Kłopoty z empatią. «Tygodnik Powszechny». 2017, nr 5); Etyka czci dla życia zawiera w sobie wszystko, co można by określić jako miłość, oddanie, współczucie, współradość i współdziałanie (H. Gaertner. *Albert Schweitzer: życie, myśl i dzieło*).

У сучасній польській мові на позначення емпатичної радості прийнято використовувати лексеми *radość*, *cieszyć się*, *radować się* з обов'язковою об'єктивацією у їхньому контекстуальному оточенні позитивної причини емоції. Традиційною є структурна модель² *radość z* + каузатор (*radość z czyichś sukcesów*, *radość z radości drugich*, *radość z dzielenia czyjejs*

² Солідаризуючись із А. Загнітком, структурну модель ми трактуємо як конструкцію, що найрегулярніше трапляється в одній чи в різних мовах (Загнітко, 2012, с. 191).

radości, radość z uzyskanej przez kogoś matury, radość z czynienia innym dobra), напр.:

Henryk Kisała był stałym współpracownikiem «Głosu Gminy Łańcut» i «Gazety Łańcuckiej» [...]. Ale przede wszystkim – był dobrym człowiekiem, bardzo dobrym człowiekiem, żyjącym dla innych, czerpiącym siłę i radość z radości drugih (Odszedł humanista. «Dziennik Polski». 2005.03.29); Pani Danuta ze wzruszeniem opowiedziała historię swoich dzieci, radość z każdego ich sukcesu (Dzieci dają siłę. «Gazeta Krakowska». 2005.06.01); Pani Domaszkowa ścisnęła syna i tak głośno akcentowała swoją radość z uzyskanej przez niego matury, że wszyscy pasażerowie oglądali się na nich (T. Dołęga-Mostowicz. *Kiwony*); Lubić kogoś, to chcieć spędzać z nim czas, mieć radość z dzielenia jego radości i smutków, porażek i zwycięstw (Kocha, lubi, szanuje. «Wychowawca». 2008, nr 183); Ale ja miałem to szczęście, że spotkałem w życiu dobrych ludzi. I był to wspaniały, zaraźliwy przykład. Pokazywali mi, jak czerpać radość z czynienia innym dobra (Radość dawania. «Ozon». 2005, nr 22).

Переживання радості за інших у польській мові найчастіше репрезентують синтаксичні конструкції типу *cieszyc się z* + каузатор (*cieszyc się z czyichś sukcesów, cieszyc się z czyjejś radości, cieszyc się z czyjegoś szczęścia, cieszyc się z czyjegoś powodzenia*). Про переживання емоції зазвичай повідомляє сам експерієнцер у діалогічному мовленні, напр.:

Marta, cieszę się z twojego sukcesu w konkursie na wspomnienia z Ameryki [...] (M. Marzyński. *Sennik polsko-żydowski*); Kasia mówi, że żeglarstwem zajęła się w ślad za starszym o pięć lat bratem, Bartkiem. – Nie czuję zazdrości, że dziś to ona, moja młodsza siostra, jest w centrum uwagi. Cieszę się z jej sukcesów, jakby były moje własne (Żeglarstwo. «Gazeta Wyborcza». 1999.02.19); – Cieszę się z radości dzieci, które podczas zawodów mogły korzystać ze wspaniałej pogody – mówi Krystyna Leonhardt, kierowniczka świetlicy (Pierwszy festyn przy pięknej pogodzie. «Dziennik Bałtycki». 2000.04.29); – Moje dzieci już dawno wyjechały. Mieszkają w Niemczech, powodzi im się tam bardzo dobrze. Cieszę się z ich szczęścia, odwiedzam często rodzinę syna i córki, ale na co dzień jestem sama (Trzeba zaglądać. «Słowo Polskie. Gazeta Wrocławska». 2004.01.14).

Значно рідше в досліджуваних текстах можна знайти повідомлення про переживання емпатичної радості за допомогою структурної моделі *cieszyc się z ...* у формі другої чи третьої особи, напр.:

A potem wznies się ponad zawiść i ciesz się z sukcesów innych (H. Bochniarz. *Bądź sobą i wygraj*); Taki był Kazimierz Bryndza. [...] Mocno przeżył śmierć syna, ciężką chorobę i odejście żony. Cieszył się z powodzenia córek i wnuków (Mistrz dziennikarskiego skrótu. «Dziennik Polski». 2006.04.18).

Є ще кілька типів конструкцій репрезентації переживання емпатичної радості в польській мові, однак вони мають невелику фреквентність, пор.:

radować się czymś – Raduję się twoją radością, bo cię jak syna kocham (H. Sienkiewicz. *Ogniem i mieczem*); Kwaterunek dał mu przydział na mieszkanie, to się cieszy, a że cieszy się bardzo, to chce, aby jego radością radowali się i my [...] (Lech Wałęsa. «Forum Stanisława Michalkiewicza. www.forum.michalkiewicz.pl». 2009.07.08); Przestało bić Serce, które cierpiało za nas, które radowało się naszą radością (Grody kujawskie spowite kirem. «Kurjer Poranny». 1935, nr 135);

radować się z + каузатоп – Gdy się raduję z dobra drugich, ono się staje moim własnym [...] (ks. M. Sopoćko. *Zaufałem Twojemu Miłosierdziu. Myśli na każdy dzień*); Raduję się razem z wami z odnoszonych sukcesów i uczestniczę w waszych troskach (Powrót pod znajomą strzechę. «Gazeta Wyborcza». 1997.06.02);

radować się, że + каузатоп – Kochany Igo, raduję się z całego serca, że nie zmarowałaś życia i że już wcześniej zrozumiałaś, na czym ono polega – oddałaś innym to, co miałaś najlepszego: pasję kolekcjonowania (Pójdę w Twoje ślady. «Gazeta Poznańska». 2001.06.28).

Дуже рідко вербалізаторами емпатичної радості в польській мові виступають прикметник *radosny* та дієприкметник *ucieszony*, напр.:

[...] gdy widzę na ulicy szczęśliwą parę, czasami jestem zazdrosna, a czasami radosna, że ludzie potrafią być ze sobą szczęśliwi (Walentynki kontra single. «www.forumowisko.pl». 2008.01.20); – Państwo Prostackowie nie są ubezpieczeni, więc mogą się wypisać na jakiś czas i potem wrócić – mówi pielęgniarka Beata Czerwińska wyraźnie ucieszona, że podopieczni doskonale dali sobie radę w podróży (Odwiedzili «Głos». «Głos Szczeciński». 2006); Agata Marczak, wychowawca, jest wyraźnie ucieszona, że jej podopieczna zdecydowała się na udział w programie przygotowywanym dla członków Domu Pogodnej Jesieni z okazji Dnia Babci i Dziadka (Klubowicze. «Gazeta Poznańska». 2003.01.17).

Українська мова також має однослівні вербалізатори емпатичної радості *співрадість* та *співрадіти*. Однак серед сучасних лексикографічних джерел лише орфографічний онлайн-словник фіксує дієслівну лексему *співрадіти* («співрадіти», б.р.). Українські однослівні назви емпатичної радості, так само як і польські, характерні переважно для текстів релігійного та морально-етичного спрямування, напр.:

[...] необхідна обережність, але немає сенсу не стояти на боці правди і не співрадіти 50-мільйонній країні, що десятиліттями виборювала незалежну автокефальну церкву та отримала її (Ми повинні співрадіти українцям в отриманні автокефалії – митрополит Грузинської церкви. «Релігійна

правда». 16.01.2019); Не менш цінним є також уміння співрадіти, ділити з людьми з обмеженими можливостями їхні успіхи та перемоги, радіти їхнім досягненням та здобуткам (Об'єднує не тільки спільний біль, а й спільна радість. «Голос України». 28.04.2021); Вони дивились на торжество, жально всміхаючись, і тихо плакали від співрадість й примислення до щастя молодих і себе, й любих дітей своїх, і від споглядання краси і вродистості, яку так полюбляє народ в неповторні години (О. Довженко. *Повість полум'яних літ*).

Переживання емпатичної радості в сучасній українській мові зазвичай описують за допомогою лексем *радість*, *радий*, *радіти*, *тішитися* з обов'язковою об'єктивацією позитивної причини емоції. Слід зазначити, що іменникова модель *радість за когось* не має досить великої частотності в українській мові, напр.:

В душі зміївся вогниками гнів, коли я слухав це оповідання, а десь насподі жевріла, світила глибока радість за цього борця, що був такий твердий і непохитний (М. Драй-Хмара. *Твори*); «В морехідку, – кажу, – вступив?» – «Та [...] в морехідку. А як ви вгадали?» – «Та по тобі ж видно, – кажу, – відступнику»; – і вона знов засміялась, переповнена радістю за сина (О. Гончар. *Берег любові*).

Як свідчать результати дослідження, ця модель може слугувати для опису досить інтенсивного переживання радості за когось. Вербалізаторами інтенсивності виступають зазвичай дієслівні, прикметникові, займенникові та прислівникові лексеми (*радість рветься назовні, не міг стримати радості, невимовна радість, стільки радості*), напр.:

Після занять, проводжаючи Валентину Карлівну з Будинку офіцерів, як і колись, я знову ніс її громіздкий магнітофон. Згадали насамперед Рудого. – О, він уже вдома, в Києві! – не зміг я стримати своєї радості за земляка (О. Шугай. *Притча про хату, або Вертен у раю*); Вирішив написати Тобі коротенького листа, бо ж не можу мовчати далі, коли невимовна радість за Тебе рветься назовні. Не уявляєш собі, Петре, скільки радості приніс Ти мені, та й не лише мені одному, а всім, кому не байдуже все рідне (М. Слабошпицький. *Українець, який відмовився бути бідним*).

Перебування у стані емпатичної радості в українській мові можуть репрезентувати синтаксичні конструкції з прикметником *радий*. Вони характерні переважно для діалогічного мовлення, коли експерієнцер сам висловлюється про своє почуття. Слід зазначити, що зазвичай такі висловлювання репрезентують інтенсивне переживання радості за іншого, де в ролі інтенсифікаторів можуть виступати прислівники, займенники та вигуки (*такий радий, який радий, дуже радий, ой який радий*), напр.:

радий за когось + каузатор – Маріє Гнатівно, я дуже вдячний вам. У вас добре серце, і я ніколи не забуду [...] – А! Є там що згадувати. Я рада, така рада за тебе. Пережив, виплутався з біди. Молодчина! (П. Запаренко. *Дума про дитинство*); Степану Рогову було присуджено першу премію за кращу студентську наукову працю. А професор поплескав юнака по плечу: – Ростеш, ростеш, Стьопо!.. Радий, дуже радий за тебе! (М. Дашкієв. *Торжество життя*); Поштовичка, прочитавши текст телеграми, привітно усміхнулася, немовби давно знала інтимні Галинині справи: – Виходите заміж, Галино Василівно? Дуже рада за вас! Поздоровляю! (Б. Антоненко-Давидович. *Завищені оцінки*);

радий, що + каузатор – Варю, – радісно сказав Андрій, наздогнавши її. – Я такий радий, що ти одужала! Я молив за тебе Бога (С. Талан. *Розколоте небо*); Сагайдак повернувся додому. Його зустріла радісна, щаслива дружина. Трохи збентежена, трохи грайлива, вона бігала довкола нього, обнімала, садовила за стіл, накладала перед ним всякої всячини. – Їж, Михасику! Випий, Михасику! Я така рада, така рада, що з тобою все гаразд (О. Бердник. *Чаша Амрити*); – Ну, добре! – полегшено усміхнувся хлопець. Квити! Який я радий, що ти жива й здорова! (О. Бердник. *Лабіринт Мінотавра*).

Зафіксовано також використання цих структурних моделей для опису емоційних реакцій із позиції спостерігача-оповідача, напр.:

радий за когось + каузатор – Це я зрозумів, коли чотовий з вибачливою усмішкою повернув мені кріса. З усього було видно, що він по-батьківськи радий за мене (М. Андрусак. *Брати вогню*); Мілена теж посміхалася, вона була рада за стареньких – нарешті мрія їхнього життя [...] здійсниться (С. Андрухович. *Літо Мілени*); Я вицілівся і кинув. Бита покотилась, покотилась і лягла на край ямки! – Урра! – аж застрибав Ванько, радий за мене (А. Дімаров. *На коні і під конем*);

радий, що + каузатор – Дружина боїться моїх депресій. Вона рада, що я щось пишу, щось тут клікаю на комп'ютері. Раніше не звертала уваги, а тепер каже: – Пиши, пиши. Це сублимація (Л. Костенко. *Записки українського сумашедшого*); Вона – мати – була рада, що її Варенька щаслива, і тому дивними, мало не безглуздими здавались їй клопоти майора про якісь квартири для комедіантів (Б. Левін. *Видно шляхи полтавські*); Вона [Марина] була рада, що бачить Михайла Михайловича в доброму настрої (Л. Смілянський. *Михайло Коцюбинський*).

Переживання емпатичної радості в українській мові можуть репрезентувати синтаксичні конструкції з дієсловом *радіти*. Найбільш поширеною серед них є модель *радіти за когось* + каузатор. Слід зазначити, що причина емоції в таких конструкціях може об'єктивуватися як після предиката, так і передувати йому, напр.:

Я дивилася на Валю, яка кружляла по нашій маленькій кімнатці у танці, який можна було б назвати танком щастя, і від душі раділа за неї. – Я така щаслива! – приспівувала Валя. – Яке приємне відчуття, коли мрії втілюються в життя! Я мріяла стати вчителькою – незабаром нею стану! Я хотіла мати чоловіка військового – незабаром матиму! (С. Талан. *Не вурдалаки*); Панас Якович спостерігав граційні рухи дружини, що пожвавішала, ніби скинула з себе чимало років. Радів за дружину (І. Пільгук. *Грозовий ранок*); Він [Андрій] уявляв [...] юнака Давида, єдиного мужнього з усіх його одноплеменців. Безмежно чесного й безмежно упертого. І щиро радів за нього (І. Багрянний. *Сад Гетсиманський*).

Дієслово *радіти* може функціонувати ще в одній структурній моделі *радіти з успіхів когось*, яка є аналогічною до польської моделі *cieszyć się z czyichś sukcesów*. У цій конструкції чітко окреслено причину емпатичної радості – чийсь успіхи, напр.:

Раджа не міг лишатися безпристрасним до того, кого вважав за свого сина. Він потай радів з успіхів Бертона, намагався приписати йому найвищі людські якості [...] (М. Дашкієв. *Зуби дракона*); Коломієць від щирого серця потис приятелеві плече, радіючи з його успіхів, і ще раз заздро заглянув йому в вічі (Ю. Смолич. *Прекрасні катастрофи*).

Емпатичну радість в українській мові можуть об'єктивувати словосполучення *радіти серцем*, *радіти душею*, напр.:

Машина за машиною викочувалися за ворота, а Кирик стояв, тримаючи в поводу коня і радів душею, що в хлібороба з'явилося нове тягло. Сильне, могутнє, безвідмовне (М. Циба. *Солдатки*); І мені кортіло витерти ці сльози, висушити їх губами. Та я кріпився і водночас радів серцем – вона ожила, вона глибоко дихала і тихо плакала (М. Дочинець. *Вічник*); Що ти до князя Василя озвався і до його небоги залицявся. Се всі ми знали, всі раділи серцем, Що ув Острозі в'єш собі кубельце (П. Куліш. *Байда, князь Вишневецький*).

Дескрипція переживання емпатичної радості можлива також за допомогою дієслова *тішитися*, яке функціонує в синтаксичних конструкціях типу *тішитися, що* + каузатор, *тішитися за когось* + каузатор. Однак, як показав аналіз матеріалу, такі конструкції мають досить невелику фреквентність в українській мові, напр.:

тішитися, що + каузатор – Київський лікар від'їхав. При Мотрі остався тільки гетьманський «ляйбмедікус», як він себе радо любив титулувати. Він тричі в день відвідував недужу і тішився, що її здоровля видимо по-

правляється (Б. Лепкий. *Мотря*); Тішусь, Кароліно, що ти щаслива. Може показати цього не вмію, але справді дуже радію за тебе. Олег – хороша людина, чуйна, одразу видно (Г. Вдовиченко. *Купальниця*);

тішитися за когось + каузатор – Того ж таки дня звільненим оформили проїзні документи. Хлопці щиро тішилися за мене: швидко зібрали більш-менш пристойну одежину, бо жодних речей я не мав (М. Андрусяк. *Брати Вогню*).

Вдалося також знайти кілька прикладів опису переживання емпатичної радості за допомогою прислівника *радісно*, що вживається в синтаксичних конструкціях типу *радісно за когось* + каузатор, напр.:

– Ну, як? – шепнув Юрко. Сергій показав великий палець. Юрко не повірив.
– Справді? Сергій написав відповідь на промокашці: «Вчора ми розв'язували дома подібну задачу». Юркові було радісно за товариша (В. Малик. *Слід веде до моря*); Особливо ж радісно за Настусю. І чому раніше не послала її між люди на роботу? (М. Чернявський. *Вибрані твори*).

Результати порівняльного дослідження репрезентації емпатичної радості в польській та українській мовах схематично представлено в таблиці 2. Як показав аналіз фактичного матеріалу, у порівнюваних мовах існують однослівні найменування емоції, однак вони є стилістично обмеженими і їх не фіксують сучасні лінгвістичні словники (крім українського дієслова *сніврадити*). Номінація емпатичної радості в обох мовах можлива за допомогою іменників п. *radość*, укр. *радість*, що входять до відповідних синтаксичних конструкцій з обов'язковою об'єктивацією позитивної причини емоції. Щоправда, у кожній із мов такі конструкції мають свої структурні особливості (*radość z ...*, *радість за когось...*). Емоційні стани в обох мовах можна описувати за допомогою прикметників п. *radosny*, укр. *радий* та дієприкметника п. *ucieszony* також з обов'язковою вербалізацією позитивної причини емоції. В українській мові, на відміну від польської, такий спосіб репрезентації емпатичної радості є досить поширеним. Для обох мов характерними є синтаксичні конструкції з дієсловами на позначення переживання радості (п. *cieszyć się*, *radować się*, укр. *радити*, *тішитися*) та об'єктивацією каузатора. Дослідження показало, що в обох мовах такі конструкції можуть бути як структурно ідентичними (п. *cieszyć się z ...*, *radować się z ...*, *radować się, że ...*; укр. *радити з ...*, *тішитися, що ...*), так і мати свою специфіку (п. *radować się czując*, укр. *радити за когось*, *тішитися за когось*, *радити*

серцем (душею), що ...). В українській мові також можливе відображення емоційного стану емпатичної радості за допомогою прислівника *радісно* (див. Таблиця 2).

Таблиця 2. Способи об'єктивації емпатичної радості в польській та українській мовах

	Польська мова	Українська мова
Однослівні вербалізатори	<i>współradość, współczeszenie się</i> <i>współradowanie się</i>	<i>співрадість</i>
	<i>współcieszyć się, współradować się,</i> <i>współwesoelić się</i>	<i>співрадіти</i>
Типи синтаксичних конструкцій	<i>radość z</i> + каузатор	<i>радість за когось</i> + каузатор
	<i>radosny, że</i> + каузатор, <i>ucieszony, że</i> + каузатор	<i>радий за когось</i> + каузатор, <i>радий, що</i> + каузатор
	<i>cieszyć się z</i> + каузатор, <i>radować się czymś,</i> <i>radować się z</i> + каузатор, <i>radować się, że</i> + каузатор	<i>радіти за когось</i> + каузатор, <i>радіти з</i> + каузатор, <i>тішитися, що</i> + каузатор, <i>тішитися за когось</i> + каузатор, <i>радіти серцем (душею), що</i> + каузатор
		<i>радісно за когось</i> + каузатор

Висновки

Отже, злобну та емпатичну радість можна назвати протилежними різновидами радості стосовно інших людей, оскільки ці емоції мають протилежні каузатори. Емпатичну радість в експерієнцера викликає радість інших людей, тоді як причиною злорадства є горе інших. На тлі величезної кількості наукових розвідок, присвячених вербалізації радості, мовна репрезентація злобної та емпатичної радості залишається поза увагою як польських, так і українських мовознавців. У нашій статті здійснено порівняльний аналіз способів об'єктивації цих емоційних переживань у польській та українській мовах.

Серед спільних рис репрезентації злорадства та емпатичної радості в польській і українській мовах можна назвати функціонування лексем на

позначення звичайної радості чи задоволення у складі певних лексичних словосполучень та синтаксичних конструкцій. У контекстуальному оточенні цих лексем обов'язковою є об'єктивація причин емоцій (позитивних – у випадках вербалізації емпатичної радості і негативних – у випадках вербалізації злорадства). Особливістю репрезентації злої радості в польській мові є те, що в ній відсутні однослівні номінації цього емоційного переживання, тоді як в українській мові вони функціонують поряд із кількаслівними вербалізаторами. Однак польські друковані мас-медіа досить часто використовують німецьку лексему *schadenfreude*, поряд з якою майже завжди подають тлумачення польською мовою, зокрема такі, як *'radość z cudzego nieszczęścia'*, *'zła radość'*, *'uczucie radości z cudzego niepowodzenia'*. Емпатична радість у порівнюваних мовах має однослівні найменування, однак їх не фіксують сучасні лінгвістичні словники (крім українського дієслова *співрадіти*). Також вони є стилістично обмеженими – вживаються переважно в текстах релігійного та морально-етичного спрямування.

Синтаксичні конструкції, за допомогою яких відбувається об'єктивація зазначених емоцій, в обох мовах мають свої специфічні особливості. Так, зокрема, у польській мові на позначення емпатичної радості досить поширеними є конструкції з іменниковим вербалізатором радості, тоді як в українській – з прикметниковим. Різноманітними є синтаксичні конструкції з дієслівними компонентами, що репрезентують переживання злорадства та емпатичної радості. Як показало дослідження, такі конструкції в обох мовах можуть бути як структурно ідентичними, так і мати свою специфіку (див. Таблиці 1, 2).

Бібліографія

- Білодід, І. (Ed.). (1972). *Словник української мови* (Vol. 3). Наукова думка.
- Декарт, Р. (1950). *Избранные произведения* (В. Соколова, Trans.). Политиздат.
- Загнітко, А. (2011). *Теоретична граматики сучасної української мови: Морфологія, синтаксис*. ТОВ ВКФ «БАО».
- Загнітко, А. (2012). Актуальні проблеми сучасного синтаксису: Теоретико-кваліфікаційний аналіз. *Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія*, 648–649, 186–197.

- Краснобаєва-Чорна, Ж. (2019). Емотивний профіль радості в українській фраземіці. *Записки з українського мовознавства*, 26(1), 4–11. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2019.26.180882>
- Ольхович-Новосадюк, М. (2022). Психолінгвістичні аспекти концепту радості в українській мові та культурі. *Slavia Orientalis*, 71(3), 611–624. <https://doi.org/10.24425/slo.2022.142782>
- Павелків, Р. (2009). *Загальна психологія: Підручник* (3rd ed.). Кондор.
- співрадїти. (n.d.). In *Словники України online*. Retrieved March 5, 2023, from <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
- Тофтул, М. (2014). *Сучасний словник з етики*. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Український національний лінгвістичний корпус. (n.d.). Retrieved March 25, 2023, from http://lcorp.ulif.org.ua/virt_unlc/
- Шамаєва, Ю. (2004). *Когнітивна структура концепту «Радість» (на матеріалі англійської мови): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук*. Вид-во ХНУ ім. В. Каразіна.
- Bańko, M., Górski, R. L., Lewandowska-Tomaszczyk, B., Łaziński, M., Pęzik, P., & Przepiórkowski, A. (n.d.). *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. Retrieved March 18, 2023, from <http://www.nkjp.pl>
- Butler, D. (1977). Grupa semantyczna przymiotników polskich o znaczeniu 'pozostający w związku z radością'. *Prace Filologiczne*, 27, 271–286.
- Karłowicz, J., Kryński, A., & Niedźwiedzki, W. (Eds.). (1919). *Słownik języka polskiego* (Vol. 7). Drukarnia «Współczesna».
- Mikołajczuk, A. (2009). *Obraz radości we współczesnej polszczyźnie*. Wydawnictwo Naukowe Semper.

Bibliography (Transliteration)

- Bańko, M., Górski, R. L., Lewandowska-Tomaszczyk, B., Łaziński, M., Pęzik, P., & Przepiórkowski, A. (n.d.). *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. Retrieved March 18, 2023, from <http://www.nkjp.pl>
- Bilodid, I. (Ed.). (1972). *Slovník ukraїns'koї movy* (Vol. 3). Naukova dumka.
- Butler, D. (1977). Grupa semantyczna przymiotników polskich o znaczeniu 'pozostający w związku z radością'. *Prace Filologiczne*, 27, 271–286.
- Dekart, R. (1950). *Izbrannyye proizvedeniia* (V. Sokolova, Trans.). Politizdat.
- Karłowicz, J., Kryński, A., & Niedźwiedzki, W. (Eds.). (1919). *Słownik języka polskiego* (Vol. 7). Drukarnia "Współczesna".

- Krasnobaieva-Chorna, ZH. (2019). Emotyvnýi profil' radosti v ukrains'kii frazemitsi. *Zapysky z ukrains'koho movoznavstva*, 26(1), 4–11. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2019.26.180882>
- Mikołajczuk, A. (2009). *Obraz radości we współczesnej polszczyźnie*. Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Ol'khovych-Novosadiuk, M. (2022). Psyholinhvistychni aspekty kontseptu radist' v ukrains'kii movi ta kul'turi. *Slavia Orientalis*, 71(3), 611–624. <https://doi.org/10.24425/slo.2022.142782>
- Pavelkiv, R. (2009). *Zahal'na psyholohiia: Pidruchnyk* (3rd ed.). Kondor.
- Shamaieva, IU. (2004). *Kohnityvna struktura kontseptu "Radist'" (na materialii anhliis'koi movy): Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata filolohichnykh nauk*. Vyd-vo KhNU im. V. Karazina.
- spivradity. (n.d.). In *Slovnnyky Ukraïny online*. Retrieved March 5, 2023, from <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
- Toftul, M. (2014). *Suchasnyï slovnyk z etyky*. Vyd-vo ZHDU im. I. Franka.
- Ukrains'kyi natsional'nyi linhvistychnyi korpus*. (n.d.). Retrieved March 25, 2023, from http://lcorp.ulif.org.ua/virt_unlc/
- Zahnitko, A. (2011). *Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrains'koi movy: Morfolohiia, syntaksys*. TOV VKF "BAO".
- Zahnitko, A. (2012). Aktual'ni problemy suchasnoho syntaksysu: Teoretyko-kvalifikatsiïnyi analiz. *Naukovyi visnyk Chernivets'koho universytetu: Slov'ians'ka filolohiia*, 648–649, 186–197.

Representation of Schadenfreude and Empathic Joy in Polish and Ukrainian

Summary

The article analyses the ways of representing Schadenfreude and empathic joy in Polish and Ukrainian. Among the common features of the verbalisation of these emotions in both languages is the functioning of the names of ordinary joy or pleasure as part of certain lexical phrases and syntactic constructions. The peculiarity of the representation of Schadenfreude in Polish is that it lacks one-word nominations of this emotion, while in Ukrainian they function alongside multi-word verbalisers. One-word names for empathic joy in both languages are not reflected in modern dictionar-

ies. They are stylistically limited, as they are used mainly in religious and moral-ethical texts.

Syntactic constructions representing these emotions have features specific to each of the languages. In particular, this concerns structural differences and the prevalence of certain types of constructions in Polish or Ukrainian.

Reprezentacja złośliwej satysfakcji i empatycznej radości w języku polskim i ukraińskim

Streszczenie

W artykule przeanalizowano sposoby reprezentacji złośliwej satysfakcji i empatycznej radości w języku polskim i ukraińskim. Wśród wspólnych cech werbalizacji tych emocji w obu językach występuje funkcjonowanie nazw zwykłej radości lub przyjemności jako części pewnych fraz leksykalnych i konstrukcji składniowych. Osobliwością reprezentacji złośliwej satysfakcji w języku polskim jest to, że nie ma w nim jednowyrazowych nominacji tej emocji, podczas gdy w języku ukraińskim funkcjonują one obok wielowyrzawowych werbalizatorów. Jednowyrazowe nazwy empatycznej radości w obu językach nie mają odzwierciedlenia we współczesnych słownikach. Są one ograniczone stylistycznie, gdyż wykorzystuje się je głównie w tekstach religijnych i moralno-etycznych.

Konstrukcje składniowe reprezentujące te emocje mają swoje cechy specyficzne dla języka polskiego bądź ukraińskiego. W szczególności dotyczy to różnic strukturalnych oraz rozpowszechnienia określonych typów konstrukcji w jednym lub drugim języku.

Keywords: Polish language; Ukrainian language; verbalisation of emotions; representation of emotions; Schadenfreude; empathic joy

Słowa kluczowe: język polski; język ukraiński; werbalizacja emocji; reprezentacja emocji; złośliwa satysfakcja; empatyczna radość

Larysa Nikolayenko, O. O. Potebnia Institute of Linguistics, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2834-1208>

Correspondence: larysanik@ukr.net

The preparation of this article was financed within the statutory activities of the O. O. Potebnia Institute of Linguistics, National Academy of Sciences of Ukraine.

Competing interests: The author has declared that she has no competing interests.

INSTITUTE OF SLAVIC STUDIES
POLISH ACADEMY OF SCIENCES
1954-2024

Publication history: Received: 2023-08-20; Accepted: 2024-03-16; Published: 2024-12-24